

2/2011

42. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 148. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 97. vuosikerta

Kasvatus

Tämän teemanumeron päätoimittajat

Eija Sevón – Marja Leena Böök – Satu Perälä-Littunen

Pääkirjoitus

Eija Sevón – Marja Leena Böök – Satu Perälä-Littunen 115 Perhetutkimus ja kasvatustiede

Artikkeleita

- Marja-Leena Laakso – Kaija Lajunen 118 Ylivilkkaiden lasten vanhempien
– Tuija Aro – Kenneth Eklund kokemuksia Perhekoulu -inventiosta
– Anna-Maija Poikkeus
- Jaana Poikolainen 131 “Miksi valita jo peruskouluvaiheessa?”
– Vanhempien kouluvalintastrategiat
- Annika Kirjoniemi – Anu Kajamies 144 Sateenkaariperheen ja opettajan
kohtaaminen
- Ilse Eriksson 155 Sisarussuhteet ja vanhemmista
huolehtimisen koettu epäoikeuden-
mukaisuus
- Liisa Granbom-Herranen 167 Rahvaan lapsen kasvatuksen tavoitteet
Ruotsin ja Venäjän ajan säädöksissä

Puheenvuoroja

- Lea Pulkkinen 177 Kasvatustiede ja kotikasvatus
- Sirkka Hirsjärvi 183 Perhetutkimus – haaste kasvatustieteelle
- Riitta Jallinoja 186 Perhetutkimusta yli tieteen rajojen
- Jouko Huttunen 190 Perhetutkimus, kotikasvatus ja kasvatustieteellinen perheasiantuntemus

Kirja-arvioiteja

- Johanna Hyväluoma 194 Moninkertaisia onnen hetkiä ja arjen haasteita: Monikkoperheiden vanhempien kokemuksia perheen hyvinvoinnista (*Katriina Maaranen*)
- Michael E. Lamb (toim.) 197 Role of the Father in Child Development (*Petteri Eerola*)

English Summaries

200

Kirjoittajat

203

Pääkirjoitus

Perhetutkimus ja kasvatustiede

Me toimittajat olemme tyytyväisiä, että luettavanasi on Kasvatus-lehden Perhe ja vanhemmuus -teemanumero. Se koostuu artikkeleista, pyydetyistä puheenvuoroista ja kirja-arvioinneista, jotka kohdentuvat perheiden ja vanhemmuuden kysymyksiin. Tällaisella tutkimuksella on pitkät perinteet kasvatustieteessä, erityisesti Jyväskylän yliopistossa. Yksityiskohtaisemmin perhetutkimuksen vaiheista Jyväskylän yliopistossa voi lukea psykologian professori (emerita) Lea Pulkkisen ja kasvatustieteen professori (emerita) Sirkka Hirsjärven puheenvuoroista. Monitieteisenä ja ilmiölähtöisenä perhetutkimus jää helposti tieteenalakohtaisten tutkimusalueiden varjoon. Perhetutkimusta ei välttämättä osata ajatella osaksi kasvatustieteen nykykenttää, jossa tutkimus on kohdentunut enemmän formaalin koulujärjestelmän ja sen oppimisympäristöjen tutkimiseen.

Perhe, vanhemmuus, kotikasvatus ja lapsen toimijuus perheissä ovat kuitenkin keskeisiä kasvatustieteen tutkimuskohteita. Yhteiskunnalliset muutokset usein koetaan ja eletään perheissä (Forsberg 2003, 7). Perhe-elämä on lapsen keskeisin kasvuympäristö, kasvun ja kehittymisen paikka niin hyvässä kuin pahassa. Perhesuhteet ovat kielen, vuorovaikutuksen, empatian, kuuntelemisen, sosiaalisten taitojen, tunteiden sääntelyn ja itsearvostuksen oppimisen paikka ja ehto. Lapsen näkökulma perheeseen ja lapsen perhesuhteet ovatkin tärkeä osa yritettäessä ymmärtää lapsuutta, lapsen arkea ja ihmisenä kasvamista. Kasvatustiede voisi olla edelläkävijä perhetutkimuksessa lapsen näkökulmaa ja kuulemista etsittäessä.

Meillä kaikilla on lapsuudessamme ollut – ja on usein vielä aikuisuudessammekin – tarve olla huolenpidon kohteena, mutta myös mahdollisuus kehittää kykyämme hoivata ja pitää huolta toisista ihmisistä (Sevenhuijsen 1998). Erik H. Erikson (1950) nimesi tämän aikuisuuden kehitystehtäväksi, generatiivisuudeksi, jolla hän tarkoitti kykyä ja halua pitää huolta tulevista sukupolvista. Tämä toteutuu usein vanhemmuudessa, mutta generatiivisuus voidaan ymmärtää myös laajemmin, esimerkiksi kykenä pitää huolta työelämässä (nuoremmista) kollegoistaan tai opettajana oppilaistaan. Perhesuhteisiin ja vanhemmuuteen liittyvät hoiva ja huolenpito ovat tärkeitä asioita lapselle ja lapsen kehitykselle, mutta huolenpito liittyy myös muihin perhesuhteisiin. Huolenpitosuhteisiin keskittyy Ilse Eriksson artikkelissaan *Sisarussuhteet ja vanhemmista huolehtimisen koettu epäoikeudenmukaisuus*. Hoivan ja huolenpidon kohteena ovat tässä ikääntyneet vanhemmat, ja artikkelissa tarkastellaan sukupolvivastuun koettua jakautumista sisarusten kesken. Huolenpito ei ole itsestäänselvyys eikä tapahdu itsestään, vaan se on sekä moraalinen asenne että toimintaa ja työtä, jossa otetaan vastuuta toisten tarpeiden tyydyttämisestä (esim. Sevón & Notko 2008). Vastuu ja huolenpito määrittyvät myös yhteiskunnallisten ja sosiaalisten neuvottelujen ja rajanvetojen kautta: mitä kasvatus on, kenelle vastuu huolenpidosta ja kasvatuksesta kuuluu ja liittyykö opettamiseen myös laajempi kasvatusvastuu. Liisa Granbom-Herrasen artikkeli *Rahvaan lapsen kasvatuksen tavoitteet Ruotsin ja Venäjän ajan säädöksissä* osoittaa sen, että vastaukset näihin

kysymyksiin ovat sekä historiallisesti muuttuvia että lainsäädännöllisesti ohjattuja ja normitettuja.

Keskustelu vanhemmuudesta yhteiskunnallisena kysymyksenä on usein huolen täyttämää. Vanhemmuus näyttäytyy tällöin hukassa olevana, vanhemmuuden puuttumisena (Jallinoja 2006, 112–118; Jokinen 2005, 122–126). Riitta Jallinoja (2006, 120) on tutkimuksessaan nostanut esiin mielenkiintoisen seikan, että Helsingin Sanomien kirjoituksissa lasten ja nuorten pahoinvointi liitettiin usein aihepiirinä kouluun siten, että pahoinvointi näkyi lasten käyttäytymisessä koulussa, mutta aiheutui perhe-elämän ja vanhemmuuden ongelmista. Jallinojan (2006, 119–124) tekemä lehtikirjoitusten analyysi osoitti, että lasten ja nuorten pahoinvoinnin ajatellaan lisääntyneen ja siitä kannetaan huolta. Toisaalta – syyllistämällä tästä perheitä ja vanhempia – suljetaan silmät monilta yhteiskunnallisilta muutoksilta, joilla on osuutta tähän kehityskulkuun. Samalla onnistunut vanhemmuus ja kasvatustieteet, jollaista yhä on, usein edelleenkin ajatellaan enemmän naisten kuin miesten vastuuna ja luontaisena ominaisuutena, mikä taas ei ole ollut yhteiskunnallisesti tai tutkimuksellisesti merkittävää tai kiinnostavaa. Vanhemmuus äitinä ja isänä on kuitenkin aikuiselämän yksi tärkeimmistä identiteeteistä; lapsen kasvattaminen on yksi pitkäkestoisimmista ”projekteista” niiden elämässä, jotka tulevat vanhemmiksi.

Perhettä ei kuitenkaan voi enää nähdä vain ydinperheenä, vaan moninaiset perhemuodot ja -mallit elävät rinnakkain nyky-yhteiskunnassa. Lasten elämästä näissä eri perhemuodoissa ei ole riittävästi tietoa. Perhe-elämän eri perhevaiheita, vanhemmuuden siirtymiä tai oppimisprosesseja ei myöskään ole tutkittu riittävästi (ks. esim. Palkowitz & Palm 2009; Rönkä & Sallinen 2008), koska oppiminen usein ymmärretään tapahtuvaksi konteksteissa, jotka ovat yhteiskunnallisesti tuottavia ja hyödyllisiä, esimerkiksi koulutusjärjestelmässä tai työelämässä. Vanhemmuus kuitenkin voidaan nähdä yhtenä oppimisen kontekstina, taitona, joka opitaan, jota voidaan kehittää ja myös opettaa, kuten Marja-Leena Laakson, Kaija Lajusen, Tuija Aron, Kenneth Eklundin ja Anna-Maija Poikkeuksen artikkeli *Ylivilkkaiden lasten vanhempien kokemuksia Perhekoulu-interventiosta* osoittaa. Vanhemmuuden oppimisen ja opettamisen perustaksi tarvitaan yhtäältä tutkimustietoa perheiden arjesta ja toisaalta käsitteitä, joiden avulla perhe-elämän prosesseja pystytään teoreettisesti kuvaamaan, ymmärtämään ja selittämään.

Perhetutkijoiden ja kasvatustieteiläisten haasteena on myös se, miten kohdata erilaisia perheitä, joiden arki ja toimintatavat poikkeavat suotavina pidetyistä tai omassa elämässä tavoitelluista. Yhtenä esimerkkinä tärkeästä ja ajankohtaisesta tutkimusaiheesta on kasvatuksen ammatillistumisen ja asiantuntijatiedon lisääntymisen merkitysten selvittäminen sekä perheiden että ammattilaisten ja perheiden välisen yhteistyön näkökulmista (esim. Alasuutari 2003). Perheiden ja koulun kohtaamiseen keskittyy Jaana Poikolainen artikkelissaan *”Miksi valita jo peruskouluvaiheesta?” – Vanhempien kouluvalintastrategiat*, joka tarkastelee peruskoulun 6.-luokkalaisten vanhempien resurssisidonnaisia kouluvalintastrategioita. Artikkelissa selvitetään, millaisin diskurssein vanhemmat puhuvat lastensa yläkouluvalinnoista.

Koulu ja päivähoito tarvitsevat tutkimustietoa myös erilaisten perheiden kohtaamiseen ja kasvatustyöyhteistyön tekemiseen, kuten toteavat perhesosiologian professori (emerita) Riitta Jallinoja ja kasvatustieteen lehtori Jouko Huttunen omissa puheenvuoroissaan samoin kuin Annika Kirjoniemi ja Anu Kajamies artikkelissaan *Sateenkaariperheen ja opettajan kohtaaminen*.

Kasvatustieteellisellä perhetutkimuksella on yhä asemansa suomalaisessa kasvatustieteessä. Tästä kertovat useat alan väitöskirjat, kuten vuoden 2010 Suomen kasvatustieteellisen seuran väitöskirjapalkinnon saanut Eevastiina Gjerstadin (2009) väitöskirja *Valta kotikasvatuksessa* ja Sirkka Hirsjärven puheenvuorossa esiin tuodut väitöskirjat. Tämän teemanumeron ohella jo useana vuotena kasvatustieteen päivillä tutkijoita yhteen koonneet perhetutkimuksen ja kotikasvatuksen teemaryhmät ovat merkinä aktiivisesta perhe-elämän tutkimisesta kasvatustieteessä. Kasvatustieteelliseen seuraan on myös perustettu SIG-ryhmä Perhe, jonka tavoitteena on edistää perhe-

ja kotikasvatuksen tutkimuksen näkyvyyttä ja lisätä eri yliopistojen välistä yhteistyötä ja verkostoitumista. Tavoitteena on myös luoda suhteita muiden tieteenalojen perhetutkimuksen tekijöihin, tutkimusryhmiin ja alan organisaatioihin sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Toivomme mahdollisimman monen tuntevan SIG-ryhmän omaa tutkimustoimintaansa tukevaksi ja kokevan osallistumisen SIG-ryhmän kehittämiseen tärkeäksi ja innostavaksi.

Lähteet

- Alasuutari, M. 2003. Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Erikson, E. H. 1950. *Childhood and society*. New York: W. W. Norton.
- Forsberg, H. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Gjerstad, E. 2009. Valta kotikasvatuksessa. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 225.
- Jallinoja, R. 2007. Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, E. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Palkovitz, R. & Palm, G. 2009. Transitions within fathering. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers* 7 (1), 3–22.
- Rönkä, A. & Sallinen, M. 2008. Murrosikäisten perhesuhteet: Muutoksia ja jännitteitä. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa. Palmenia-sarja 43*. Helsinki: Gaudeamus, 43–67.
- Sevenhuijsen, S. 1998. *Citizenship and the ethics of care. Feminist considerations on justice, morality and politics*. London: Routledge.
- Sevón, E. & Notko, M. 2008. Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa. Palmenia-sarja 43*. Helsinki: Gaudeamus, 13–26.

Eija Sevón, Marja Leena Böök ja Satu Perälä-Littunen

Tiivistelmät

Laakso, Marja-Leena – Lajunen, Kaija – Aro, Tuija – Eklund, Kenneth – Poikkeus, Anna-Maija. 2011. YLIVILKKAIDEN LASTEN VANHEMPIEN KOKEMUKSIA PERHEKOULU-INTERVENTIOSTA. *Kasvatus* 42 (2), 118–130.

Vanhemmille suunnatut tukiohjelmat ovat vakiintuneet merkittäväksi osaksi ylivilkkaiden lasten kuntoutusta. Tässä artikkelissa kuvataan ryhmämuotoista ylivilkkaille lapsille ja heidän perheilleen suunnattua Perhekoulu-ohjelmaa ja raportoidaan siihen osallistuneiden äitien ja isien kokemuksia ohjelman hyödyllisyydestä. Kaikkiaan 60 äitiä ja 25 isää vastasivat kyselylomakkeeseen. Äitien arvioinnit osoittivat isiäkin suurempaa tyytyväisyyttä ohjelmaan, ja molemmat kokivat ryhmässä käydyt keskustelut ja vertaisvuorovaikutuksen ohjelman parhaaksi anniksi. Erityisesti isät mainitsivat tunnetasolla tärkeäksi ohjelman piirteeksi vanhempien ryhmän kanssa samanaikaisesti kokoontuvan ohjatun lastenryhmän toiminnan. Tulokset nostivat vahvasti esille vertaisryhmän merkityksen ylivilkkaiden lasten ja heidän perheidensä auttamisessa tukien näin kuntoutuksen järjestämistä nimenomaan ryhmämuotoisesti. Vertaistuen hyödyntäminen lapsiperheiden palveluissa on tärkeä haaste samoin kuin ohjelmien kehittäminen vastaamaan paremmin isien vanhemmuuteen liittyviä tarpeita.

Asiasanat: vanhemmuus, vanhemman ja lapsen vuorovaikutus, ylivilkkaus, ADHD, interventio, Perhekoulu

Poikolainen, Jaana. 2011. “MIKSI VALITA JO PERUSKOULUVAIHEESSA?” – VANHEMPIEN KOULUVALINTASTRATEGIAT. *Kasvatus* 42 (2), 131–143.

Tutkimuksessa tarkastellaan Vantaan kaupungin peruskoulun 6.-luokkalaisten lasten vanhempien yläkouluvalintoja koulutuspoliittisessa kontekstissa. Koulumarkkinat eivät ole kaikille avoimia, vaan valintamahdollisuudet ovat sidoksissa paikalliseen kouluvalintapolitiikkaan. Bourdieun esittämä malli erilaisten resurssien merkityksistä valinnoille tarjoaa analyysivälineitä vanhempien erilaisten valintastrategioiden tutkimiseen, sillä valinnat ovat kytköksissä resursseihin. Tutkimusaineisto on hankittu vuonna 2009 Vantaan kaupungin peruskoulun 6.-luokkalaisten vanhemmille lähetetyllä taustakyselyllä (n=374) ja haastattelumalla osa siihen vastanneista (n=76). Teemahaastatteluaineisto on analysoitu käyttäen pääasiassa diskursiivista lähestymistapaa. Tutkimuksessa selvitettiin, millaisiin resurssisidonnaisiin kouluvalintoihin kietoutuneisiin subjektipositioihin vanhemmat asettuvat ja millaisin diskurssein he puhuvat kouluvalinnoista. Tutkimuksessa tarkastellaan myös, millaisia mahdollisia vaikutuksia Vantaan kouluvalintapolitiikalla on vanhempien näkemyksiin ja toimintaan. Pääsääntöisesti vanhemmat ovat tyytyväisiä kaupungin osoittamaan lähikouluun sekä kouluvalintamahdollisuuksiin. Haastatteluaineiston analyysin perusteella perinteisen valitsijan positioon asettuvat valitsijat (n=30) käyttävät kansalaisvelvollisuus-diskurssia nojautta resursseihin ja tyytyen osoitettuun lähikouluun perustellen ratkaisuaan käytännöllisillä syillä. Harkitsijan positioista (n=31) vanhemmat käyttävät parentokratia-diskurssia, johon kytkeytyy olennaisena osana tietoisuus vaihtoehtoista ja aktiivisuus kouluvalinnassa. He käyttävät resurssejaan vaihtelevasti valitessaan lähikoulun tai jonkun muun koulun. Määrätietoisessa positiossa (n=15) kuluttaja-diskurssin mukainen valinta merkitsee useimmiten

hakeutumista muualle. Valintakentillä pelattaessa käytetään välineenä tietoisesti hankittuja sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja.

Asiasanat: kouluvalinta, sosiaaliset ja kulttuuriset resurssit, diskursiivinen lähestymistapa

Kirjoniemi, Annika – Kajamies, Anu. 2011. SATEENKAARIPERHEEN JA OPETTAJAN KOHTAAMINEN. Kasvatus 42 (2), 144–154.

Tutkimuksen aiheena ovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eli sateenkaariperheiden vanhempien kokemukset lastensa koulunkäynnistä sekä opettajaopiskelijoiden suhtautuminen sateenkaariperheisiin koulumaailmassa. Aineisto kerättiin haastattelemalla kahta sateenkaariperheen vanhempaa ja kartoittamalla eläytymismenetelmän avulla luokan- ja aineenopettajaksi opiskelevien (n = 64) käsityksiä sateenkaariperheistä. Aineistot analysoitiin etsien toistuvia teemoja. Haastateltavat toivat esille sukupuolittuneita merkityksenantoja vanhemmuudesta, korostivat opettajan keskeistä roolia ja vanhempien vastuuta sekä koulu yhteisön suvaitsevaisuutta. Eläytymismenetelmäaineistoissa pääosin uusnnettiin virallista sukupuolineutraalia kuvaa koulusta, vaikka suhtautuminen sateenkaariperheen vanhempiin ilmeneekin ristiriitaisena. Ammattimaisesti opettajaopiskelijat pyrkivät erottamaan oman persoonansa ja asenteensa käytännön toiminnasta. Tulosten perusteella toiminnassakin ilmenevä suvaitsevaisuus nähdään tärkeäksi tavoitteeksi kodin ja koulun kohtaamisen onnistumiseksi.

Asiasanat: sateenkaariperheet, opettajuus, eläytymismenetelmä

Eriksson, Ilse. 2011. SISARUSSUhteet JA VANHEMMISTA HUOLEHTIMISEN KOETTU EPÄOIKEUDENMUKAISUUS. Kasvatus 42 (2), 155–166.

Artikkeli liittyy vanhuusväestöstä huolehtimiseen. Siinä tarkastellaan sukupolvivastuun koettua jakautumista sisarusten kesken sekä niitä prosesseja, joilla huolenpidon jakautumista pyritään tasaamaan. Tutkimusten mukaan huolenpito vanhenevista vanhemmista (sukupolvivastuu) jakautuu epätasaisesti sisarusten kesken. Tällainen epätasainen huolenpito vastuun jakautuminen voi herättää epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Epäoikeudenmukaisia ihmissuhteita pyritään tasaamaan lisäämällä toiminnan verrannollisuutta joko psykologisoivalla tai toteutuvalla verrannollisuudella. Tutkimusaineisto hankittiin avoimella ja teemaattisella haastattelulla. Haastateltavina oli yhdeksän keski-ikäistä naista ja miestä, joilla on sisaruksia sekä kokemusta omien vanhempien huolenpidosta. Aineisto analysoitiin sisällönanalyyysillä. Tulokset osoittivat, että huolenpito vaihteli sisarusten kesken. Psykologisoivaa verrannollisuutta rakennettiin erilaisilla prosesseilla, kun sisarussuhteet olivat hyvät. Toteutuvaa verrannollisuutta edellytettiin, kun sisarussuhteet olivat huonot.

Asiasanat: sukupolvivastuu, huolenpidon oikeudenmukaisuus, sisarussuhteet, vanhat vanhemmat

Granbom-Herranen, Liisa. 2011. RAHVAAN LAPSEN KASVATUKSEN TAVOITTEET RUOTSIN JA VENÄJÄN AJAN SÄÄDÖKSISSÄ. Kasvatus 42 (2), 167–176.

Artikkelissa tarkastellaan arjen käytänteisiin vaikuttaneita säädöksiä, jotka liittyvät instituionalisoimattomaan lasten kasvatukseen Ruotsin ja Venäjän hallinnon aikaisessa Suomessa.

Kiinnostuksen kohde on ensisijaisesti, missä yhteyksissä lapsi eri ikäkausinaan määritty säädöksissä. Säädökset kertovat siitä, mitä odotettiin tapahtuvan, ja niillä on siten merkitystä kasvatukseen kohdistettujen pyrkimysten kuvaajina. Vaikka ne eivät kerro siitä, mitä todella tapahtui, säädökset legitimoivat yhteisöllisen valvonnan ja mahdollistavat myös ennalta ilmoitetut sanktiot.

Sekä yhteiskunnalliset muutokset että yhteiskunnan toimintaa ohjaavan lainsäädännön muutokset ovat hitaita prosesseja eikä lakien voimaantulo tapahdu lainsäätämisen myötä. Sääty-yhteiskunnan lainsäädäntö onkin vaikuttanut lasten kasvatusta koskeviin asenteisiin vielä 1900-luvun alussa. Ihmisten elämäkäytänteiden muutos on ollut säädösten muutoksia hitaampi prosessi. Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, mihin säädöksillä on pyritty ohjaamaan lasten kasvatusta aikana, jolloin enemmistölle kasvatusta ensisijaisesti tarkoitti ei-institutionalisoitunutta toimintaa. Kotikasvatusta koskeva lainsäädäntö on nykyajan termi tarkastelun kohteena olevalle ilmiölle.

Säädöksissä rahvaan kotona tapahtunut lasten kasvatusta ja opetus näyttäytyvät ensisijaisesti aikuisuuteen valmistumisena yhteisön valvonnassa. Säädöksistä on luettavissa ohjeistus rahvaan lapsen elämisestä sekä tavoite kristittyksi kasvattamisesta ja työntekoon harjoittamisesta.

Asiasanat: autonomian aika, kotikasvatusta, kristillinen kasvatusta, laitospasvatusta, säädökset, sääty-yhteiskunta, työhön kasvatusta